

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Josefa Fialy a soudců Radovana Suchánka a Jiřího Zemánka (soudce zpravodaje) o ústavní stížnosti obchodní společnosti **Scania Finance Czech Republic, s. r. o.**, sídlem Sobínská 186, Chrást'any, zastoupené Mgr. Janem Radoněm, advokátem, sídlem Kostelní 364/26, Praha 7 – Holešovice, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. února 2018 sp. zn. 20 Cdo 5905/2017, usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 19. září 2017 č. j. 12 Co 24/2017-28 a usnesení soudního exekutora JUDr. Ing. Petra Kučery, Exekutorský úřad Kladno, ze dne 3. ledna 2017 č. j. 150 EX 2212/16-9, za účasti **Nejvyššího soudu, Krajského soudu v Brně a soudního exekutora JUDr. Ing. Petra Kučery**, jako účastníků řízení, takto:

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 6. února 2018 sp. zn. 20 Cdo 5905/2017, usnesením Krajského soudu v Brně ze dne 19. září 2017 č. j. 12 Co 24/2017-28 a usnesením soudního exekutora JUDr. Ing. Petra Kučery, Exekutorský úřad Kladno, ze dne 3. ledna 2017 č. j. 150 EX 2212/16-9 bylo porušeno právo stěžovatelky na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. února 2018 sp. zn. 20 Cdo 5905/2017, usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 19. září 2017 č. j. 12 Co 24/2017-28 a usnesení soudního exekutora JUDr. Ing. Petra Kučery, Exekutorský úřad Kladno, ze dne 3. ledna 2017 č. j. 150 EX 2212/16-9 se ruší.

Odůvodnění

I.

Skutkové okolnosti případu a obsah napadených rozhodnutí

1. Stěžovatelka v ústavní stížnosti brojí proti v záhlaví uvedeným rozhodnutím s tvrzením, že jimi bylo porušeno její ústavně zaručené právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“).

2. Soudní exekutor JUDr. Ing. Petr Kučera (dále jen „soudní exekutor“) usnesením ze dne 3. 1. 2017 č. j. 150 EX 2212/16-9 zamítl podle pokynu Okresního soudu v Prostějově ze dne 22. 12. 2016 č. j. 25 EXE 636/2016-19 návrh stěžovatelky (oprávněné) na nařízení exekuce proti vedlejšímu účastníkovi řízení (povinnému) podle rozhodčího nálezu rozhodce JUDr. Martina Doubravy ze dne 11. 3. 2015 sp. zn. 0082014 a rozhodl o náhradě nákladů řízení. Důvodem pro zamítnutí exekučního návrhu byla skutečnost, že rozhodčí doložka, o kterou se opíral rozhodčí nález, který byl exekučním titulem, nebyla platně sjednána, neboť neobsahovala transparentní pravidla pro určení rozhodce [srov. § 7 odst. 1 zákona č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o

výkonu rozhodčích nálezů, ve znění účinném do 31. 3. 2012 (dále jen „zákon o rozhodčím řízení“)].

3. K odvolání stěžovatelky Krajský soud v Brně (dále jen „krajský soud“) usnesením ze dne 19. 9. 2017 č. j. 12 Co 24/2017-28 rozhodnutí soudního exekutora potvrdil a žádnému z účastníků nepřiznal právo na náhradu nákladů odvolacího řízení. Krajský soud ve shodě se soudním exekutorem dospěl k závěru o neplatnosti rozhodčí doložky jako celku. V posuzované rozhodčí doložce si strany stanovily, že spor bude rozhodovat jediný jmenovitě určený rozhodce (JUDr. Martin Doubrava) a pro případ, že by tento rozhodce nemohl spor rozhodnout, bylo určeno, že rozhodce vybere stěžovatelka ze seznamu rozhodců vedeného při České leasingové a finanční asociaci. Byť nakonec spor rozhodoval v souladu s rozhodčí doložkou rozhodce JUDr. Martin Doubrava, přesto považoval krajský soud rozhodčí doložku za neplatnou jako celek [srov. § 39 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění účinném do 31. 12. 2013 (dále jen „obč. zák.“)]. Zdůraznil, že platnost rozhodčí doložky nelze posuzovat z pohledu stavu fakticky nastalého po jejím uzavření, ale z hlediska komplexního hodnocení kvality nastavených pravidel, podle nichž se má případné rozhodčí řízení uskutečňovat. Jestliže rozhodčí doložka obsahuje ujednání o způsobu určení rozhodce, která jsou neakceptovatelná, znamená to podle krajského soudu, že pravidla pro výběr rozhodce byla nastavena takovým způsobem, že ve svém komplexu od samého počátku nezajišťují rovné postavení účastníků (slovy krajského soudu: „*má se hrát podle pravidel, která nejsou v okamžiku jejich přijetí pro všechny stejná*“). Důsledkem této skutečnosti je potom neplatnost rozhodčí doložky jako celku.

4. Následné dovolání stěžovatelky bylo usnesením Nejvyššího soudu ze dne 6. 2. 2018 sp. zn. 20 Cdo 5905/2017 odmítnuto jako nepřipustné. Rozhodnutí krajského soudu bylo v otázce, zda rozhodčí doložku, podle níž pro případ, že výslovně jmenovaný rozhodce nebude moci pro jakoukoliv překážku předmětný spor rozhodnout, nastupuje náhradní způsob určení rozhodce, na základě kterého rozhodce vybere žalující strana ze seznamu rozhodců vedeného při České leasingové a finanční asociaci, tzn. při právnické osobě, která není stálým rozhodčím soudem, je nutno považovat za neplatnou jako celek, přičemž okolnost, že o sporu účastníků rozhodl v rozhodčí doložce jimi určený rozhodce, je nerozhodná, v souladu s ustálenou rozhodovací praxí Nejvyššího soudu (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2017 sp. zn. 20 Cdo 3882/2017 či ze dne 22. 6. 2016 sp. zn. 20 Cdo 5647/2015) a nebyl důvod, aby rozhodná právní otázka byla posouzena jinak.

II.

Argumentace stěžovatelky

5. Stěžovatelka namítá porušení svého shora uvedeného ústavně zaručeného práva na soudní ochranu. Nejprve rekapituluje obsah napadených rozhodnutí a opakuje argumentaci, kterou uplatňovala již v řízení před obecnými soudy. Hlavní argumentační linie stěžovatelky vychází z toho, že rozhodoval-li spor rozhodce určený v souladu se zákonem i judikaturou (tedy transparentním způsobem), nemůže být v této části rozhodčí doložka neplatná (byť by alternativní určení rozhodce s právními předpisy v souladu nebylo). Nenastoupilo-li alternativní určení rozhodce, není důvod sankcionovat neplatností rozhodčí doložku jako celek. Poukazuje na to, že vztahuje-li se důvod neplatnosti jen na část právního úkonu, je neplatnou pouze tato část (srov. § 41 obč. zák.). Rovněž zdůrazňuje, že v době uzavírání rozhodčí doložky (v roce 2010) se na otázku platnosti rozhodčích doložek nahlíželo odlišně (např. usnesení Nejvyššího

soudu ze dne 31. 7. 2008 sp. zn. 32 Cdo 2282/2008) a tato rozhodovací praxe byla změněna až v souvislosti s usnesením velkého senátu Nejvyššího soudu ze dne 11. 5. 2011 sp. zn. 31 Cdo 1945/2010. Argumentaci krajského soudu, že částečná neplatnost rozhodčí doložky od samotného počátku nezajišťuje rovné postavení účastníků řízení, považuje za nelogickou. Stěžovatelka uzavírá, že ve věci rozhodující soudy nerespektovaly princip vázanosti soudu zákonem. Omezení soukromoprávních vztahů přitom nestanovil zákonodárce, nýbrž se tak dělo cestou soudcovského dotváření práva.

III.

Vyjádření účastníků a vedlejší účastnice řízení

6. Soudce zpravodaj podle § 42 odst. 4 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), zaslal ústavní stížnost k vyjádření účastníkům a vedlejšímu účastníkovi řízení.

7. Nejvyšší soud ve vyjádření vyslovil přesvědčení, že svým rozhodnutím nebo postupem neporušil ústavně zaručená práva stěžovatelky, když rozhodl v souladu se svojí ustálenou judikaturou.

8. Krajský soud uvedl, že výhrady stěžovatelky nepovažuje za důvodné a plně setrval na závěrech, které jsou obsaženy v jeho rozhodnutí.

9. Soudní exekutor možnosti vyjádřit se k ústavní stížnosti nevyužil.

10. Vedlejší účastník řízení se svého postavení pro řízení před Ústavním soudem vzdal.

11. Vzhledem k tomu, že vyjádření účastníků neobsahovala žádné nové skutečnosti, nepovažoval Ústavní soud za nutné zasílat je k případné replice stěžovatelce.

IV.

Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

12. Ústavní soud posoudil splnění procesních předpokladů řízení a shledal, že ústavní stížnost byla podána včas oprávněnou stěžovatelkou, která byla účastnicí řízení, v němž bylo vydáno soudní rozhodnutí napadené ústavní stížností, a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný; stěžovatelka je právně zastoupena v souladu s § 29 až 31 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), a ústavní stížnost je přípustná, neboť stěžovatelka vyčerpala všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svého práva (§ 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu *a contrario*).

V.

Posouzení důvodnosti ústavní stížnosti

13. Ústavní soud při posuzování důvodnosti ústavní stížnosti vyšel z toho, že mu jako orgánu ochrany ústavnosti [čl. 83 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“)], který není součástí soustavy soudů (srov. čl. 90 a čl. 91 odst. 1 Ústavy), nepřísluší výkon dozoru nad jejich rozhodovací činností; k takovému dozoru či kontrole je Ústavní soud oprávněn pouze za situace, kdy obecné soudy svými rozhodnutími zasahují do ústavně zaručených základních práv a svobod jednotlivce a nerespektují tak hodnotový základ právního řádu daný ústavním pořádkem a mezinárodními závazky České republiky.

14. Podstatu ústavní stížnosti tvoří nesouhlas stěžovatelky se závěrem soudů a soudního exekutora o neplatnosti rozhodčí doložky jako celku, a to i v případě, že rozhodce, který spor rozhodoval, byl určen transparentně (v souladu s § 7 odst. 1 zákona o rozhodčím řízení). Stěžovatelka vychází z toho, že rozhodčí doložka byla sjednána platně v souladu se zákonem a judikaturou, a to přinejmenším v té její části, podle níž nakonec bylo rozhodcem rozhodnuto. V postupu soudů a soudního exekutora spatřuje porušení práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

15. K tomu Ústavní soud nejprve v obecnější rovině uvádí, že právo na soudní ochranu, resp. na spravedlivý proces (podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy) má v demokratické společnosti výsadní postavení a záruka soudní ochrany patří k základním principům každého demokratického právního státu. Bez garancí soudní ochrany by totiž jakákoliv ochrana práv byla iluzorní, neboť by jednotlivec neměl zajištěn způsob, jak dosáhnout ochrany vůči veřejné moci.

16. Ústavní soud se též opakovaně z ústavněprávního pohledu věnoval stanovení podmínek, při jejichž splnění má nesprávné použití podústavního práva obecnými soudy za následek porušení základních práv a svobod fyzické či právnické osoby. Takto shledal, že základní práva a svobody v oblasti podústavního práva působí jako regulativní ideje, pročež na ně obsahově navazují komplexy norem podústavního práva. Porušení některé z těchto norem, a to v důsledku svévole anebo v důsledku výkladu, jenž je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti, pak zakládá dotčení na základním právu a svobodě [srov. nálezn sp. zn. III. ÚS 150/99 ze dne 20. 1. 2000 (N 9/17 SbNU 73)].

17. Pojem svévole Ústavní soud vyložil ve smyslu extrémního nesouladu právních závěrů s provedenými skutkovými a právními zjištěními, dále ve smyslu nerespektování kogentní normy, interpretace, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti (příkladem čehož je právě i přepjatý formalismus), jakož i interpretace a použití zákonných pojmů v jiném než zákonem stanoveném a právním myšlením konsensuálně přijímaném významu, a konečně ve smyslu rozhodování bez bližších kritérií či alespoň zásad odvozených z právní normy [viz např. nálezn sp. zn. III. ÚS 351/04 ze dne 24. 11. 2004 (N 178/35 SbNU 375)].

18. Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 28. 1. 2004 sp. zn. I. ÚS 546/03 (N 12/32 SbNU 107) konstatoval, že základním znakem právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy) je ochrana základních práv jednotlivce, do nichž je státní moc oprávněna zasahovat pouze ve výjimečných případech zejména tehdy, zasahuje-li jednotlivce svými projevy (včetně projevů volních, které mají odraz v konkrétním jednání) do práv třetích osob nebo je-li takový zásah ospravedlněn určitým veřejným zájmem, který však musí vést v konkrétním případě k proporcionálnímu omezení příslušného základního práva. Jinými slovy, podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry sám nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým veřejným zájmem a kdy je takový zásah přiměřený s ohledem na cíle, jichž má být dosaženo. V takových případech musí státní moc takové projevy jednotlivců toliko respektovat, případně aprobovat, má-li toto jednání eventuálně vyvolávat další právní důsledky.

19. Autonomie vůle a svobodného individuálního jednání je na úrovni ústavní zaručena čl. 2 odst. 3 Listiny, který je třeba chápat ve dvojím smyslu. V prvním představuje strukturální princip, podle něhož lze státní moc vůči jednotlivci a jeho autonomní sféře (včetně autonomních projevů volních) uplatňovat pouze v případech, kdy jednání jednotlivce porušuje výslovně formulovaný zákaz upravený zákonem. Také takový zákaz však musí reflektovat toliko požadavek, spočívající v zabránění jednotlivci v zásazích do práv třetích osob a v prosazení veřejného zájmu, je-li legitimní a přiměřený takovému omezení autonomního jednání jednotlivce. Takový princip je pak třeba chápat jako podstatnou náležitost každého demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy). Podobný obsah má také čl. 2 odst. 4 Ústavy. Ve své druhé dimenzi pak působí čl. 2 odst. 3 Listiny jako subjektivní právo jednotlivce na to, aby veřejná moc respektovala autonomní projevy jeho osobnosti, včetně projevů volních, které mají odraz v jeho konkrétním jednání, není-li takové jednání zákonem výslovně zakázáno.

20. Porušení tohoto práva se orgán státní moci dopustí i tehdy, když formalistickým výkladem norem podústavního práva odepře autonomnímu projevu vůle smluvních stran důsledky, které smluvní strany takovým projevem zamýšlely ve své právní sféře vyvolat.

21. Článek 2 odst. 3 Listiny ve svém druhém významu, v němž působí jako základní právo jednotlivce, je pak třeba použít bezprostředně a přímo. V této dimenzi nejde o pouhé „prozařování“ podústavním právem, nýbrž o subjektivní právo, které působí bezprostředně vůči státní moci. Orgány státní moci jsou proto povinny při aplikaci podústavního práva současně normy tohoto práva, v nichž se odráží čl. 2 odst. 3 Listiny a čl. 2 odst. 4 Ústavy jako objektivní ústavní princip, vykládat rovněž tak, aby nezasáhly do subjektivního práva jednotlivce na autonomii vůle, jež zaručuje také čl. 2 odst. 3 Listiny ve své druhé dimenzi.

22. K otázce přepjatého formalismu pak Ústavní soud ve své konstantní judikatuře mnohokrát zdůraznil, že orgánům veřejné moci a především obecným soudům netoleruje přepjatě formalistický postup v řízení za použití v podstatě sofistikovaného odůvodňování zjevné nespravedlnosti. Zdůraznil přitom, že obecný soud není absolutně vázán doslovným zněním zákona, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit, vyžaduje-li to účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku, a že povinnost soudů nalézat právo neznamena pouze vyhledávat přímé a výslovné pokyny v zákonném textu, ale též povinnost zjišťovat a formulovat, co je konkrétním právem i tam, kde jde o výklad obecných norem a ústavních zásad [srov. např. náleze ze dne 4. 2. 1997 sp. zn. Pl. ÚS 21/96 (N 13/7 SbNU 87) nebo náleze ze dne 3. 2. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 19/98 (N 19/13 SbNU 131)]. Při použití a výkladu právních předpisů tak nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, neboť v každém z nich je třeba nalézat i právní principy uznávané demokratickými právními státy [viz např. náleze sp. zn. I. ÚS 50/03 ze dne 13. 6. 2006 (N 120/41 SbNU 499)].

23. Právní formalismus orgánů veřejné moci a jimi vznášené přehnané nároky na formulaci smlouvy (v daném případě rozhodčí doložky) proto nelze z ústavněprávního hlediska akceptovat, neboť evidentně zasahují do smluvní svobody jednotlivce, vyplývající z principu priority člověka nad státem, jak je upraven v čl. 1 a čl. 2 odst. 1 Ústavy (čl. 2 odst. 4 Ústavy a čl. 2 odst. 3 Listiny). Jedním ze základních principů výkladu smluv je proto přednost výkladu, který nezakládá neplatnost smlouvy, před

takovým výkladem, který neplatnost smlouvy zakládá, jsou-li samozřejmě oba tyto výklady možné [viz výkladové pravidlo § 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a nálezy Ústavního soudu (např. nález ze dne 26. 1. 2016 sp. zn. II. ÚS 2124/14 (N 13/80 SbNU 163), nález ze dne 14. 4. 2005 sp. zn. I. ÚS 625/03 (N 84/37 SbNU 157) a další].

24. Výše uvedená teoretická i judikатурní východiska lze bezezbytku vztáhnout i na nyní posuzovanou věc. Obecné soudy zamítly návrh stěžovatelky (oprávněné) na nařízení exekuce proti vedlejšímu účastníkovi řízení (povinnému), neboť rozhodčí doložku, která v jedné části splňovala požadavky na ni kladené z pohledu transparentnosti (určovala konkrétního rozhodce JUDr. Martina Doubravu, který měl spor rozhodovat), v druhé části však nikoliv (neboť ponechávala výběr rozhodce na vůli jedné smluvní strany), považovaly za absolutně neplatnou jako celek (§ 39 obč. zák.). K tomuto závěru dospěly i přesto, že daný spor nakonec skutečně rozhodoval rozhodce (JUDr. Martin Doubrava), který byl z pohledu nároků kladených na transparentnost rozhodčích doložek určen v rozhodčí doložce řádně. Uvedená situace představuje typický příklad, kdy by měl dostat přednost výklad, který nezakládá neplatnost smlouvy (rozhodčí doložky) jako celku, před výkladem, který neplatnost smlouvy zakládá. Postup obecných soudů je tak třeba hodnotit jako přehnaně formalistický, ve svém důsledku zasahující do autonomie vůle smluvních stran.

25. Ústavní soud přitom nesdílí názor Nejvyššího soudu vyslovený např. v usnesení velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 11. 5. 2012 sp. zn. 31 Cdo 1945/2010, rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 28. 11. 2013 sp. zn. 23 Cdo 1112/2013, rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 29. 9. 2014 sp. zn. 33 Cdo 2504/2014 nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. 12. 2014 sp. zn. 21 Cdo 4529/2014, že by částečná neplatnost ujednání o určení rozhodců (§ 41 obč. zák.) vnášela tak značnou nejistotu do právních vztahů účastníků rozhodčího řízení, že by kvůli tomu musela být rozhodčí doložka sankcionována neplatností jako celek. Naopak, s ohledem na výše uvedený výklad a principy smluvní volnosti je třeba zaujmout takové stanovisko, podle něhož bude vůle stran chráněna v maximální možné míře.

26. Tím, že soudy zvolily výklad, který vede k neplatnosti ujednání o rozhodci jako celku, ačkoliv se nabízel i výklad vůči účastníkům šetrnější (šetřící jejich vůli), porušily základní právo stěžovatelky vyplývající z čl. 2 odst. 3 Listiny a ve svém důsledku i její právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

27. Ústavní soud z výše uvedených důvodů ústavní stížnosti vyhověl a napadená rozhodnutí podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu zrušil. Takto rozhodl bez přítomnosti účastníků mimo ústní jednání, neboť měl za to, že od něho nelze očekávat další objasnění věci (§ 44 zákona o Ústavním soudu).

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 8. ledna 2019

Josef Fiala
předseda senátu